

**Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor
Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik
Evropskog defendologija centra, Banja Luka,
glavni i odgovorni urednik časopisa
*Defendologija i Sociološki diskurs***

Kako protiv klevete i uvrede usaglasiti autoritet i integritet političkih elita, masmedijske zajednice, organizacija civilnog društva (NVO) i građana

U razgovor političkih elita, masmedijske zajednice, organizacija civilnog društva (NVO) i građana po pitanju klevete i uvrede idemo sa namjerom da se traži istina, a ne da se ostvari pobjeda nad sagovornikom: čim priznam pravo drukčijeg mišljenja odričem se prava da sam samo ja u pravu. **Istinu ne smijemo** daviti svim snagama i sredstvima i nedati joj da izađe na vidjelo. Odanost istini znači mnogo više od odanosti rasi, klasi, naciji, stranci (partiji).

Da bi smo nešto smatrali društveno neprihvatljivim i imali razloge da to sankcionišemo moramo jasno zaključiti o čemu se tu radi. **S tim u vezi, u Republici Srpskoj, se trenutno aktuelizovalo pitanje klevete i uvrede.** I jedno i drugo nije dovoljno operacionalizovano. Zato se moraju utvrditi kriterijumi na osnovu kojih se nešto smatra klevetom ili uvredom.

Pitanje zaštite prava slobode izražavanja, s jedne strane, te pitanje zaštite prava na čast i ugled, sa druge strane, postaju sve aktuelnija i važnija poslednjih godina, kao rezultat sve većeg tehnološkog napretka, modernizacije i evolucije kulturnih i civilizacijskih tekovina. U tom smislu javila se potreba za posebnim regulisanjem instituta klevete i klevetničkog izražavanja. Upravo neprecizna definisanja zakonskih pojmova dovela su do **različite prakse postupajućih sudova** prilikom odlučivanja postoji li kleveta u konkretnom slučaju; ko može biti odgovoran za klevetu, te ko ima pravo na naknadu štete radi povrede ugleda; da li je predmetno klevetničko izražavanje dovelo do nastanka štete, te visine nastale štete.

S druge strane, **postupak radi zaštite od klevete** predstavlja poseban postupak koji od suda zahtijeva da na osnovu sprovedenih dokaza i pravila tereta dokazivanja, koja u ovom postupku leže na onom koji se klevetnički izražavao, kao i diskrecionih ovlašćenja (nematerijalna šteta), utvrdi postojanje i visinu štete koja treba da bude srazmjerna nanesejoj šteti ugledu oštećenog lica.

Upravo sve ove navedene specifičnosti Zakona o zaštiti od klevete i prava koja se njim štite s jedne strane, i samog sudskog postupka s druge strane, doveli su do toga da ovaj institut postane interesantan široj društvenoj zajednici. Upravo u tom smislu, **Zakon o zaštiti od klevete stoji na principu „prihvatljivih ograničenja slobode izražavanja“.**

Ova sintagma „**prihvatljivih ograničenja slobode izražavanja**“ upravo legalizuje ograničenje zaštićenog prava na slobodno izražavanje, ali samo u prihvatljivi granicama.

Definiciju prihvatljivih ograničenja sloboda izražavanja Zakon ne daje direktno, već ističe da u potpunosti stoji na principima zaštite:

1. Prava na slobodu izražavanja – garantovanog Ustavom Republike Srpske i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda,
2. Sadržaj izražavanja – i to ne samo izražavanja koja se smatraju korisnim ili neuvredljivim, nego i ona koja mogu da uvrijede, šokiraju ili uznemire,
3. **Sredstva informisanja** – kojima se priznaje značajna uloga u demokratskom procesu kao posmatračima i snadbjevačima javnosti.

S tim u vezi je i odredba Zakona o zaštiti od klevete koja određuje da potreba za ograničavanjem prava na slobodu izražavanja mora biti jasno utvrđena u skladu sa odredbama **Evropske konvencije o ljudskim pravima i sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava.**

Počev od 2001. godine kleveta je u Republici Srpskoj regulisana u okviru građanskog prava i ovaj mehanizam zaštite se upotrebljava i funkcioniše u pravnom sistemu primjenom kako Zakona o zaštiti od klevete („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 37/2001) tako i Zakona o javnom redu i miru („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 11/15 i 58/19).

Uvreda je trenutno propisana kao prekršajno djelo prema odredbama Zakona o javnom redu i miru, pa onaj „ko grubim vrijeđanjem drugog lica na političkoj, vjerskoj ili nacionalnoj osnovi ili drugim bezobzirnim ponašanjem izazove osjećanje fizičke ugroženosti ili uznemirenosti građana” može biti kažnjen sa kaznom od 200 KM do 800 KM.

Takođe, Zakonom o zaštiti od klevete uređuju se prihvatljiva ograničenja slobode izražavanja u pogledu građanske odgovornosti za štetu nanесenu ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošenjem nečег neistinitog. Ovim zakonom je propisano da je svako poslovno sposobno lice odgovorno za klevetu ukoliko prouzrokuje štetu ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošenjem

izražavanja nečeg neistinitog, identifikujući to lice trećem licu, ako je to lice prouzrokovalo štetu u svojstvu autora, urednika ili izdavača izražavanja, ili u svojstvu lica koje je na neki drugi način efikasno kontrolisalo sadržaj tog izražavanja, kao i pravno lice koje je objavilo izražavanje. Prema ovom zakonu za klevetu se ne odgovara:

- ako se radi o izražavanju mišljenja ili kada je izražavanje u suštini istinito,
- ako je lice koje je navodno prouzrokovalo štetu bilo po zakonu obavezno iznositi ili pronositi izražavanje, ili iznositi ili pronositi izražavanje u toku zakonodavnog, sudskog ili upravnog postupka i
- ako je iznošenje ili pronošenje izražavanja bilo razumno.

U Krivičnom zakoniku Republike Srpske iz 2000. godine kleveta je bila definisana kao krivično djelo u dijelu zakonika u kome su se definisala krivična djela protiv časti i ugleda i njome se štitila upravo čast i ugled građana. Prema tadašnjem zakonu novčanom kaznom ili kaznom zatvora do šest mjeseci kažnjavao se onaj ko za drugog iznosi, dakle prvi put javno saopšti, ili pronosi, odnosno širi dalje, nešto neistinito što može škoditi njegovoj časti ili ugledu. Teži oblik ovog krivičnog djela je postojao ukoliko je kleveta bila učinjena putem štampe, radija, televizije ili drugih sredstava javnog informisanja, ili na javnom skupu. Učinilac bi u tom slučaju bio kažnjen novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. Međutim, ako je ono što se neistinito iznosi ili prenosi bilo takvog značaja da je dovelo do teških posljedica za oštećenog, učinilac se mogao kazniti zatvorom do dvije godine. Pomenute odredbe su brisane već 2001. godine kada je donesen Zakon o zaštiti od klevete.

Međunarodni standardi ljudskih prava počivaju na principu koji kaže da kleveta u okviru krivičnog zakona predstavlja ozbiljnu opasnost slobodi izražavanja, najviše zbog samih kazni koje mogu biti izrečene. Instrumenti za zaštitu ljudskih prava, kao što su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija) propisuju da svako ima pravo na slobodu izražavanja. U pravnom sistemu BiH Ustav Bosne i Hercegovine propisuje da sva lica na teritoriji BiH treba da uživaju pravo na slobodu izražavanja, dok Ustav Republike Srpske jemči svima slobodu javnog izražavanja mišljenja. Svako ograničavanje slobode izražavanja treba da pravilno uspostavi ravnotežu između suprotstavljenih pojedinačnih i opštih interesa. U tom smislu zaštita slobode izražavanja podrazumijeva i pravljenje razlike između izražavanja koje je šokantno ali ne i neopravdano pogrdno ili uvredljivo i izražavanja koje je usmjereno na kršenje prava i sloboda drugih. Uprkos navedenom, potrebno je istaknuti da značajan dio država članica EU i dalje ima regulisanu klevetu u okviru krivičnih zakona i ne

pridržava se standarda i preporuka u oblasti ljudskih prava u vezi sa slobodom izražavanja.

U Nacrtu zakona kojim se mijenja Krivični zakonik koji je usvojila Narodna skupština Republike Srpske, normiraju se krivična djela kleveta, uvreda i iznošenje ličnih i porodičnih prilika, te se kazne za ova djela kreću od 5.000 do 120.000 KM. Kazna zatvora nije direktno propisana, ali će se novčana kazna preinačiti u kaznu zatvora ako novčana kazna nije plaćena u cijelosti, što je definisano drugim odredbama Krivičnog zakonika. Kazna zatvora u ovom slučaju može da iznosi do dvije godine, u zavisnosti od visine neplaćene novčane kazne.

U postojećem krivičnom Zakoniku Republike Srpske nema odredbi na osnovu kojih se kleveta i uvreda proglašavaju krivičnim djelom. Za njihovo počinjenje nije se išlo na tako velike finansijske, drakonske kazne koje bi mnoge radi nemogućnosti plaćanja odvele u višegodišnji zatvor. No, sada u Republici Srpskoj postoji intencija, od strane Vlade Republike Srpske kao predlagača, da Parlament Republike Srpske **donese odluku prema kojoj su kleveta i uvreda novo krivično djelo.** Ono bi se sankcionisalo velikom novčanom kaznom. Ovom nastojanju se suprostavlja opoziciono mišljenje instalirano u opozicionim partijama Republike Srpske. Njima se pridružuju Udruženje novinara Republike Srpske, kao i medijska zajednica, te gotovo sve relevantne međunarodne institucije i organizacije. Oni tvrde, između ostalog, da tu postoji **realna opasnost** da politička elita Republike Srpske, odnosno, da njene vladajuće strukture nastoje ograničiti slobodu mišljenja i govora, s ciljem da ih stave pod svoju kontrolu. Građani više neće biti slobodni da pričaju o hiperboličnim novčanim kaznama za navodno učinjeno krivično djelo klevete ili uvrede. Vladajući, na taj način, sebe nastoje da zaštite od svake kritike jer su samouvjereni da su spasioci naroda i da rade za njegovo dobro. Razumije se, da pored opozicije, novinarskih udruženja i **kritičko javno mnijenje** se mora boriti za demokratizaciju Republike Srpske. U protivnom bićemo, kao građani, pod presijom birokratije koja će njima oduzimati, ne samo prirodna, nego i stečena prava. Ako bismo to dopustili išli bi linijom regresije, a ne progresu.

Mi bismo se vratili ispod horizonta građanskog društva u srednjovjekovni period kada su vjerske ustanove proskribovale svako ono mišljenje koje je u koliziji sa njihovim vjerskim dogmama i totalitarnom ideologijom. Zatim, ponovo bi se **uveo verbalni delikt** u krivičnopravnu oblast. Verbalni delikt je bio imanencija birokratsko-etatičkog modela socijalizma, dakako i jugoslovenskog. Članom 133 Krivičnog zakona SFRJ-e kažnjavano je ono mišljenje koje nije odgovaralo političkoj vrhuški države. **Sloboda mišljenja i govora za svako društvo moraju biti fetiš prema kojem se ono nalazi u subalternom odnosu.** Bez toga nema progresu i perspektive nijedne društvene zajednice. **Otuda su Spinoza i Džon Stjuart Mil, bili**

potpuno u pravu, kada su slobodu mišljenja i govora, postavili na pijedestal uzvišene vrijednosti. Još prije nekoliko stoljeća Spinoza je govorio da je nasilna svaka vlast koja nastoji ljudima uskratiti slobodu mišljenja. Tamo gdje ona ne postoji ljudi se pretvaraju, odnosno, gube svoj identitet "jer jedno govore, drugo misle, a treće osjećaju". **Zato je sloboda mišljenja vrlina koja se ne može oduzeti ljudima," a nju uspješno gaje oni ljudi koji imaju nesmetanu slobodu rasuđivanja".** Takođe, Džon Stjuart Mil, kao rodonačelnik liberalizma i liberalističke ideologije, je u spisu O slobodi, branio pravo na slobodu mišljenja i govora. Ovom prilikom ćemo ga parafrazirati. Neka cjelokupno čovječanstvo ima jedno mišljenje, a samo jedan čovjek suprotno mišljenje, to isto čovječanstvo u totalitetu nema pravo oduzeti slobodu mišljenja onom čovjeku čije mišljenje je u koliziji sa mišljenjem čovječanstva kao cjeline.

I u Srbiji, koja sve više kopira koncept neoliberalnog društva Zapada, sloboda mišljenja i govora se anatemiše i dovodi u pitanje. Oštrica kritike je upućena posebno prema humanističkoj inteligenciji zbog njene sklonosti kritičkom mišljenju. **To se na eklatantan način može ilustrirati konkretnim primjerima.** Profesor, Milan Brdar, sa Beogradskog univerziteta, je optužen zbog svog nipodaštavajućeg stava prema el-dži-bi-ti populaciji. Na jednom predavanju studentima je potencirao, da u vremenskom periodu njegovog studiranja, homoseksualnost je bila identifikovana sa bolešću. Pri tome je bio konsterniran činjenicom što danas prema tom fenomenu, društvena zajednica u Srbiji, ima više apologetski nego kritički odnos. Ovdje se radi o nečemu što treba tolerisati i što više ne ulazi u domen društvene patologije. Takođe, on je bio optužen i zbog toga što je na predavanju studentima izrekao, po standardima novogovora i političke korektnosti, zabranjeno mišljenje da je prilikom njegovog studiranja homoseksualnost u udžbenicima psihijatrije "bila oglašena kao bolest".

Isto tako, profesor Branislav Ristivojević, sa Pravnog fakulteta, u Novom Sadu, je bio izložen institucionalnom disciplinovanju. Njegove kritičke opservacije u vezi usvojenog Zakona o sprječavanju nasilja u porodici u Srbiji, završile su osudom pred najvišom sudskom instancom, Vrhovnim kasacionim sudom u Srbiji.

Što se tiče, profesora Miše Ćurkovića, iz Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, on je proskribovan zbog svog teksta u Politici, na temu propagiranja homoseksualnih vizija na uređenje društva (konkretno u okviru obrazovnih institucija). A, profesor Vladimir Dimitrijević, je bio suočen sa optužbom da je u svom tekstu, U odbrani prirodne porodice, izvršio čin diskriminacije protiv homoseksualaca. On ih je

anatemisao, što se manifestno verificovalo u činjenici da je povrijedio njihova prava, i to, prvenstveno ona zaštićena Ustavom Srbije i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima.

Iz svega, do sada rečenog, može se izvesti generalni zaključak da su , "progresivne snage" u Srbiji, od nasljeđa Francuske buržoaske revolucije 1789-e godine, više fetišizirale giljotinu i jakobinsku diktaturu, nego što su akceptirale vrijednosti proklamovane Dekleracijom o pravima čovjeka i građanina. U njoj se, na jednom mjestu, doslovno kaže sljedeće "Pravo na izražavanje sopstvenih misli i stavova putem štampe ili na druge načine, pravo na miroljubiva okupljanja, slobodno ispovijedanje religije ne može biti zabranjeno ".

Dakle, **sloboda mišljenja i govora su civilizacijske vrijednosti koje se ne smiju dovoditi u pitanje.** Prema njima moramo imati idolopoklonstvo. Ukoliko , u odnosu na njih, imamo nihilistički odnos onda je to put da prihvatimo koncept nedemokratskog totalitarnog društva, a ne **poželjnog, demokratskog društva "u kojem je sloboda pojedinca uslov slobode za sve"** kako bi rekli marksisti. Postavlja se pitanje, zašto se više na ovu temu ne angažuju intelektualci i akademska zajednica uopšte? U osnovi definicije modernog intelektualca stoji težnja da se kroz društveno anagažovani naučni i teorijski rad stvaraju bolji uslovi za život zajednice u kojoj jedan intelektualac živi, međutim danas brojni naučni radnici larpurlartistički se bave svojim poslom živeći izolovano od drugih ljudi sa kojim dijele životni prostor. Radi potrebe da se istakne građanska hrabrost, teorijska dosljednost i spremnost da se nepravde, teškoće i patnje iznesu pred oči javnosti, danas je uloga angažovanog intelektualca u intelektualnom, prosvjetiteljskom i političkom smislu relevantnija nego ikad ranije. Angažovani intelektualac predstavlja primjer kako se idejama i znanjem može uticati na društveni, politički, kulturni i javni život, stalno naglašavajući da se za demokratiju, želimo li da ona opstane, moramo iznova boriti i izboriti. Uloga angažovanog intelektualca podrazumijeva pitanja kako bi trebalo da izgleda prava demokratija, na koji način se podrivaju njeni ideali i praksa. Posebno je važno postojanje angažovanih intelektualaca u vremenima današnjih nevremena i brojnih turbulencija, tiranije, nasilja, finansijskog terora i rastućeg populizma i autoritarizma. Ovo je veoma bitno, ne samo za akademsku javnost i studente, već i za širu populaciju, te društvo, državu, zajednicu i njenu bezbjednost uopšte. Teško je razdvojiti intelektualni angažman od političkog i vlada uvjerenje da obrazovanje, kojem treba vratiti obraz kako institucionalno, tako i vaninstitucionalno, mora biti djelatno u osvajanju slobode, a ne samo instrument traganja za istinom. Profesori, umjetnici, novinari i ostali intelektualci imaju odgovornost da studentima i široj javnosti prenesu znanje i vještine neophodne za

razvijanje kritičkog mišljenja, samospoznaje i samostalnosti naspram poslušnosti. Nije dovoljno samo sticanje kritičkog mišljenja, već angažovani intelektualci moraju da razviju etičko mišljenje i osjećaj društvene odgovornosti da prodube čovjekove mogućnosti da živi dostojanstveno, životom ispunjenim slobodom, poštovanjem, brigom za drugog i pravednošću.

I na kraju, naš pledoaje, u sažetoj formi glasi visoko vrednujemo društveni angažman novinarstva Republike Srpske i Srbije gdje je posao novinara težak, stresan i društveno odgovoran. I, pored toga, oni i dalje stoje na braniku odbrane slobode mišljenja i govora, bez kojih Republika Srpska i Srbija ne mogu ići linijom progresa. U protivnom, prijeti im sunovrat i njihova egzistencija će biti ozbiljno dovedena u pitanje... **Po svim ovim pitanjima, temama i dilemama treba pomiriti interese svih segmenata društva Republike Srpske, BiH i graditi mostove koji spajaju suprotne obale...**